

ALGUNS COMENTARISTES AUSIASMARQUIANS. APROXIMACIÓ A L'ESTUDI DE LA CRÍTICA SOBRE AUSIÀS MARCH EN EL XIX¹

LLÚCIA MARTÍN

ABSTRACT

The article reviews and explores some of the nineteenth century scholars who write about Ausiàs March's poetry. The critical tradition on Ausias March dates back to the years after his death and the works that were translated by sixteenth century Spanish poets. This activity began to decline in the seventeenth century, but interest in the Valencian poet's works did not go unnoticed by eighteenth century Spanish bibliographers. In the nineteenth century, romantic ideas and the movement of the Renaixença started studies from a philological point of view. The first critic of March, Joseph Tastu, transcribed some of the manuscripts that preserve the poet's work. After that, scholars like Milá y Fontanals, Rubió i Ors, Menéndez Pelayo, Rubió i Lluch, Torras y Bages read March's works as a philosophical reflection of love, not without conceptual difficulty.

I. ANTECEDENTS

En la *Introducció* a l'edició crítica de les poesies d'Ausiàs March de 1912, Amadeu Pagès comenta a la pàgina 112: "De 1637 a 1830, les poesies d'Auzias March no han sigut objecte de cap profunde estudi". Aquesta afirmació ens duu a pensar que els comentaris marquians es van centrar en dos períodes: el més primerenc abans de 1637 i l'altre a partir de 1830, aquest coincidint amb l'època romàntica i la Renaixença. Ara bé, en l'interval esmentat per Pagès s'oblida del tot l'obra poètica del valencià després dels importants comentaris, edicions i traduccions cinccentistes? Es pot dir que els estudis moderns sobre l'obra marquiana comencen a partir de 1830?

No és l'objectiu d'aquest article fer un recorregut per la crítica ausiasmarquiana del segle XVI, ja que coneixem amb bastant precisió l'interès que suscità March entre els poetes castellans del Segle d'Or, tal com ho demostra la traducció de les seues poesies en successives edicions: 1539 i 1553;² 1560, 1562 i 1579,³ així com també els estudis de Lapesa, Riquer, Carreres de Calatayud, Escartí, Garcia i López Casas, entre d'altres. March era elogiat i imitat entre les poetes catalans del cinc-cents, com ara Pere Serafí,⁴ Francesc Calça —autor de la lloança que encapçala l'edició de 1560 del valencià—⁵ i sobretot Joan Pujol, home de formació filosòfica i teològica en el si dels moviments contrareformistes, autor d'una composició en vers narratiu, la *Visió en somni* (edició de 1573), en la qual fa reviure March mateix des del més enllà i diposita en les segures mans de Lluís Joan Vileta la interpretació de la seua obra. A més, Pujol escriu unes

glosses a tres poesies ausiasmarquianes que han suscitat l'interès de la historiografia literària. Es tracta de les composicions 39, 74 i 49, més dues glosses més del Cant espiritual (Valsalobre, "Joan Pujol" 105-135; Miralles-Valsalobre 159-172). L'obra de Pujol constitueix una reivindicació de la poesia de March per a la tradició catalana estricta i un rebuig de les traduccions i interpretacions hispàniques cincentistes (Valsalobre, "Joan Pujol" 110).⁶

Sabem també que l'interès per March es fa evident fins i tot en cercles cortesans: com una mena de premonició funesta, les seves poesies eren llegides pel malaurat príncep Carles, fill de Felip II, segons destaca Gaspar Escolano, notícia que reproduïxen autors posteriors com ara Ximeno o Amador de los Ríos:⁷

Trasladar aquí todos sus elogios fuera materia muy larga, solo diré que el sapientísimo don Honorato Joan, obispo de Osmá, maestro del príncipe don Carlos, hijo del Rey Felipe II, en el tiempo que tuvo a su cargo la crianza e instrucción de aquel príncipe le leía a horas de entretenimiento el libro de Ausias March por el mas sutil de los ingenios de España y le declaraba en castellano a muchos cortesanos curiosos que acudían a oírle. Y por la aspereza de los vocablos lemosines no les azedasse el gusto, hizo un abecedario de las palabras más incognitas y la virtud en castellano. Por el mismo tiempo, prosigue Gaspar Escolano de quien es lo referido, que gustava tanto de leerle el Cardenal de Granvela, con ser flamenco, que le llevaba siempre en el seno, como la hacía con las *Obras* de Homero Alexandro Magno. (Ximeno 42)

Tot i que a partir de 1579 ja no hi ha edicions ni traduccions castellanes de l'obra ausiasmarquiana, excepte la traducció llatina del XVII de Vicent Mariner, un erudit culte i contrareformista,⁸ l'interès per March continua sent una constant: es pretén redefinir-lo com a poeta de la gaia ciència, tradició estrictament occitanocatalana sense influència toscana, que era la interpretació que feien els poetes del Segle d'Or castellà, i, així, inserir-lo en una tradició pròpia catalana en defensa de la llengua, tal com observen estudiosos de la recepció marquiana com ara Fuster (65-100) o Bover (41-68). Sembla un activisme poètic retrògrad i una romanalla medieval, però en realitat és l'adopció d'una nova estètica de recuperació patriòtica conscient (Valsalobre, "La poesia catalana" 79-111; Duran, "Defensa" 241-265).

La data de 1637, considerada per Pagès com a límit d'aquesta primera tradició crítica marquiana, és significativa per un comentari de Ximeno sobre l'erudit Vicente Pons, autor d'un estudi sobre *Ausiàs March i Jaume Roig* datat, precisament, el 1637:

Vicente Pons, sacerdote valenciano, de quien he deseado mucho hallar noticia cumplida, porque ciertamente fue un hombre muy lleno de erudición española, latina y griega. No he podido conseguirlo, aunque lo he preguntado a diferentes y entre ellos a un pariente suyo. Me contentaré, no obstante, con decir lo que refiere Onofre Esquerdo en su ms. de Ingenios Valencianos, el qual afirma que fue consumado Humanista, docto en lenguas, que su modestia fue grande, al paso que fue tambien grande la agudeza de su discurso, e ingenio, y que la noticia que tuvo todo genero de libros y autores, le adquirio nombre de estudioso en varias facultades. El mismo Esquerdo añade que dexo para dar a la estampa.

1. Dos *Comentarios á las obras de Ausias March y de Jayme Roig*. En ellos dice que enmendando las traducciones castellana, francesa y toscana que andan impresa de estos dos poetas. Traducciones francesa y toscana bien puede ser que se ayan impresso, pero no han llegado a mi noticia. Don Gregorio Mayans y Siscar tiene en su librería un exemplar de las Obras de Jayme Roig, impressa en Valencia por Francisco Dias Romano en 1531, con notas mss de nuestro escritor y otro exemplar del Lycofron de Juan Tzetzes, poeta y historiador griego, enmendado de mano del mismo por la edición de Basilea en fol. y corren otros muchos libros enmendados por él, por los qualse se colige que vivia por los años de 1637. (Ximeno II 362)

Després d'aquest comentari i fins a 1830 no tornem a trobar literatura crítica sobre March, excepte les referències que sobre el nostre autor fan els biògrafs i bibliògrafs del segle XVIII: Nicolás Antonio, Maians, Sarmiento,⁹ entre d'altres (Pagès, *Les obres* 112; Valsalobre, "Llocs, formes i textos" 319). Més encara, Ximeno (I 356-357) parla d'una traducció inèdita de totes les poesies marquianes de 1646 atribuïda a Narciso de Arano y Oñate, teòleg natural de Sant Mateu. La traducció, en octava rima castellana, té com a objectiu "que el olvido y poca inteligencia de la lengua lemosina no hiciera descaecer la estimación que han tenido siempre sus admirables versos". Una traducció de la qual, malauradament, s'ha perdut la pista, tal com es lamenta Pagès, ja que contenia a la vegada el text, la traducció completa i les glosses marginals, "sempre judiciosos y conformes a l'esperit d'Ausiàs March" (Pagès, *Les obres* 100).¹⁰ Aquesta informació, la reproduïx Amador de los Ríos (526)¹¹ i afegeix que el posseïdor d'aquesta traducció inèdita manuscrita era Maians, notícia que també documenta Riquer. A la biblioteca de Maians també es conservaven els comentaris de Pons i nombrosos textos relacionats amb la figura del poeta valencià.¹²

2. ELS TREBALLS DE JOSEP TASTU

El punt central del nostre recorregut s'enceta a la primeria del segle XIX, tot i que, donada l'extensió que assoleix la crítica ausiasmarquiàna en aquesta època, tractem només alguns dels comentaristes i deixem per a un altre treball l'estudi de les edicions del XIX (Francesc Pelagi Briz, Fayos Antoni, Bulbena i encara algunes completes o parcials del XX anteriors a l'edició crítica de Pagès, com la de Jaume Barrera de 1908).

La crítica literària actual té un gran deute amb els estudiosos del segle XIX, aquells que van donar a conèixer textos i autors pràcticament oblidats o, en alguns casos, desconeguts. L'esperit romàntic del moment, el retorn a les arrels, va suposar una mirada enrere al passat, a l'origen dels pobles, als herois que construïren una memòria nacional, però també als autors i a les grans fites literàries de l'edat mitjana, que juntament amb una metodologia positivista van comportar el naixement de la filologia moderna. Gràcies a l'obra d'aquests erudits, l'estudi d'Ausiàs March, de les *Cròniques* i de les novel·les cavalleresques ha pogut avançar i desenvolupar-se, amb més o menys continuïtat, interromput

en el nostre cas per causes polítiques i també condicionat per idearis o modes puntuals.

Quan Pagès assenyala l'any 1830 com el de la represa marquiiana es refereix al fet que aquest any es dona per primera vegada notícia de textos manuscrits amb poesies de March, concretament el conegut com a Cançoner A, ms. esp. 225 conservat actualment a la Bibliothèque Nationale de France. Pere Puiggarí escriu en francès una *Notice sur les Troubadours catalans et sur un ancien Chansonnier manuscrit de l'Académie du Gau-Savoie de Barcelona*, que és traduïda i reproduïda en l'obra de Torres i Amat, de 1836, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, a les pàgines 39-43. Aquesta curiosa notícia assenyala que entre els poetes del Cançoner esmentat es troba Ausiàs March, “nombrado el Petrarca de España”.¹³

El bisbe d'Astorga manté una relació epistolar molt fructífera amb un francès, Josep Tastu (Vila 104-143),¹⁴ i inclou en l'obra ja citada moltes de les notes que el propi Tastu li feia arribar. Ara bé, no sembla tenir una simpatia especial pel savi francès —en realitat rossellonès—, ja que es lamenta que totes les poesies que amablement li envia ja estan publicades i perquè Tastu encara manté la consideració de situar March natural de Cervera, quan Serra i Postius ja havia corroborat la seua valencianitat. Llegim en Torres i Amat:

No insertaremos las muestras que de tan celebrado poeta envia M. de Tastu, 1º porque en vista de una disertacionita de Serra y Postius no tenemos Ausias por catalan de Cervera ni de Barcelona, sino por valenciano de nacimiento, catalán de origen, 2º porque son pocas las estrofas remitidas por el Sr. Tastu que no hayan visto la luz publica en las varias ediciones de las poesias de March, 3º porque el sr. Tastu solo apunta las estrofas ya publicadas y en las que pone enteras, nota las variantes que minuciosamente ha observado en el cancionero de Paris y en otros ejemplares de las poesias. Y finalmente porque esperamos con algun fundamento que a no tardar nos proporcionará nuestro buen amigo el gusto de ver en letra de molde no solo todas las obras de Ausias, sino tambien las eruditas observaciones que sobre ellas tiene hechas. (363)

La resta de l'article de Torres i Amat sobre Ausiàs March se centra en la descripció de la dedicatòria de l'edició de 1560 juntament amb d'altres paratextos i acaba amb l'interès de desfer el malentès d'ubicar Ausiàs March a la localitat catalana de Cervera. Possiblement, a causa de la major puixança de March a Catalunya entre finals del xvi i l'inici del xvii es va popularitzar la creença que el poeta era de Cervera i no valencià. Unes pàgines després de l'article dedicat a Ausiàs March, Torres i Amat (366) n'inclou un altre dedicat a Pedro Ausiàs March, documentat entre el 1601 i 1604, com a governador de Bellpuig i autor d'uns sonets, el qual se suposa descendent del poeta valencià. Aquest Pedro March està documentat també per Villanueva en el seu *Viaje literario a las iglesias de España* i la seua obra es conserva en el ms. B2470 de la Biblioteca de la Hispanic Society de Nova York, juntament amb la de tres personatges més anomenats March, unes poesies de certamen d'escassa qualitat i que, en l'època,

intentaven imitar l'estil d'Ausiàs March (Archer 149-154). Ximeno tampoc té dubtes respecte de la valencianitat d'Ausiàs, tal com declara en la seua obra, al·legant l'autoritat de Lluís Carròs de Vilaragut a l'inici del text del manuscrit que va manar copiar a Jeroni Figueres el 1546, dedicat a Àngela Borja; el manuscrit es conserva a la Biblioteca Nacional de Madrid amb el número 3.695 i és conegut amb la sigla E.

Coneixem la biografia i els projectes de treball de Josep Tastu gràcies a un article d'Amadeu Pagès de 1888 publicat a la *Revue des Langues Romanes*, i més recentment, al treball de Pep Vila (104-143) citat més amunt. Natural de Perpinyà, on va nàixer el 1787, és considerat per Pagès el primer catalanista francès, l'obra del qual mereix un lloc en la naixent filologia romànica. Era impressor de professió i es va casar amb Sabine Casimire Voiart, poetessa, llibretista de músics com Saint-Saëns, autora d'obres de crítica literària així com també d'història de França, que signava amb el pseudònim masculí Amable Tastu. Per la seua banda, Josep Tastu es va dedicar a l'estudi filològic gràcies al mestratge de Raynouard, que a la primeria del segle XIX s'havia proposat fer una gramàtica comparada de llengües romàniques. Com a secretari de l'Académie Française de 1833 a 1837, Tastu col·labora en l'obra de Raynouard i decideix completar la seua formació amb l'estudi del català, una llengua que li resultava familiar pel seu origen rossellonès, i així li ho fa saber a Raynouard, al qual envia les seues notes erudites sobre el català per completar la gramàtica. D'altra banda, la correspondència literària entre Tastu i Felix Torres i Amat va ser molt intensa, com ja hem comprovat, malgrat les prevencions del bisbe contra algunes de les notes que li envia Tastu. Així i tot, el fet que foren coneguts els seus comentaris romàntics i liberals sobre la literatura catalana antiga el va introduir en l'elit intel·lectual espanyola i va ingressar a l'Acadèmia de la Història de Madrid, l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i l'Acadèmia de Ciències i Arts de Mallorca (Vila 132-133).

Es conserva una nombrosa correspondència entre Tastu i els erudits francesos Raynouard i Pere Puiggarí, en la qual observem la correcta expressió en català del savi rossellonès. Cal destacar, en una de les cartes que envia a Raynouard, l'amor que sent per la seua llengua materna: "A quella bella y rica lengua fon la primera quel escrivà de la present parlà en las faldas de la seua dida y sab vosté que cosa mamada no fon mai despreciada" (Pagès, "Notice" 63). Entre els projectes que Tastu intenta posar en marxa, segons indica en la mateixa carta a Raynouard, es troben els següents (Pagès, "Notice" 64):

Jo he vist que podria compondrer y treure a llum, si Deu em do pa y vida:

1º Una autographia y bibliographia catalana com sis deya d'Aragonesos, Valencians, Catalans, Majorquins, Rossellonesos, Serdayola, Napolitans y Sicilians, escrita en llengua francesa.

2º Una biographia d'aquests y altres ahont se trobaran mesclats pagesos y juglars y sants, donas de Deu y del mal esperit.

3º Un diccionari català y frances com may fon fer y que falta en terras catalanas.

4º La traducció d'una cronica de Catalans escrita mentres que Carlos V tronaba pel mon.

5° Un cançoner de obres enamorades del segle xv.

6° Una traducció del cavaller esforçat Partinobles de Bles.

7° Una nova edició del Ausias March ahont se juntaran los versos d'En Pere, d'En Jaume y Arnau March, sos pares.

8° Y moltas cosetas tocant los fets y dits del pobles catalans desde l'any 700 fins al de 1500.

L'interès de Tastu per March és tan evident que es proposà portar a terme una edició moderna de les poesies marquianes, projecte que no es va arribar a fer realitat per la mort de l'estudiós. A més de March, Tastu va estudiar l'obra de Joan Pujol —per tant, els comentaris sobre March li eren familiars— i va fer un llarg viatge per Espanya, concretament a Madrid, Barcelona, València i Mallorca. En aquest darrer lloc va conèixer George Sand, que l'esmenta en la seua famosa obra *Un hivern a Mallorca*. Ara bé, Tastu només va arribar a publicar tres obres:

1. Un poema anomenat *Los Contrabanders*, traducció catalana de *Les Contranbandiers* de Béranger, París, 1833, del qual el més rellevant és el prefaç i la defensa que fa del català (Prat i Vila 209-255).

2. Una edició del poema èpic *Lepanto* de Joan Pujol.

3. *Notice d'un atlas en langue catalane*, manuscrit de 1375. Se'n conserva un exemplar a la Biblioteca de Catalunya.

Pel que fa a les notes literàries, bàsicament Tastu estudia els manuscrits marquians A (ms. 225 BNF) i B (ms. 479) —d'aquest darrer en va ser propietari mentre visqué fins que el seu fill Eugène el cedí a la BNF— i possiblement també coneixia el ms. K, aleshores a la Biblioteca Reial de Madrid, encara que Torres i Amat es confon i el localitza a El Escorial. Actualment, el ms. K, còpia de Pere de Vilasaló de 1542 a instàncies de l'almirall de Nàpols Ramon Folc de Cardona, es troba a la Biblioteca de Catalunya després d'haver passat per la Biblioteca de sir Thomas Philips de Chentelham. El ms. B, copiat un any abans per Pere de Vilasaló mateix a instàncies també de Folc de Cardona, sembla que no va resultar una bona còpia i per això es repeteix.

Les extenses notes erudites de Tastu es conserven pràcticament inèdites a la Biblioteca Mazarine de París i donen una idea de l'ingent treball que es va proposar realitzar, així com també de la claredat i la minuciositat de les transcripcions que fa de les poesies ausismarquianes del Cançoner A. Cal destacar el ms. 4509 de la Biblioteca Marzarina, en dos volums, que conté les transcripcions de totes les poesies del cançoner amb un tractament especial per a les poesies marquianes, les quals indexa de forma independent, les transcriu i les corregeix, correccions de les lectures que Tastu mateix destacava i que segurament es proposava revisar.

Entre els altres projectes i els papers que va deixar Tastu es troben moltes referències a treballs sobre textos catalans que l'estudiós no va poder completar, així com també un estudi del manuscrit de les *Lleys d'amor*, notes sobre altres poetes catalans conservats en el Cançoner A de París, com ara Jordi de Sant Jordi, comentaris a les obres de Francesc Alegre, notes sobre literatura

castellana i una col·lecció de documents mallorquins, és a dir, un repertori bastant ampli de textos i notes que l'estudiós francès no va poder completar. L'obra de Josep Tastu es conserva a la Biblioteca Mazarine de París (ms. 4503, 4506, 4507, 4509, 4512 i 4518, entre d'altres) i, realment, els seus treballs representen el punt de partida de la crítica ausiasmarquià, si bé segurament era bastant desconegut a la Península, ja que no el citen explícitament altres erudits com ara Rubió i Ors, Amador de los Ríos, Cuadrado, Milà i Fontanals, Menéndez Pelayo, Torras i Bages i Rubió i Lluch, entre d'altres.

3. LA RENAIXENÇA I LA CRÍTICA DEL XIX

A la Catalunya del primer terç del segle XIX esclatava la Renaixença. Un dels seus capdavanters, Joaquim Rubió i Ors, a *Lo Gayter del Llobregat*, invitava a la lectura i a l'estudi de March:

¿No tenim una col·lecció de cròniques tan abundant y variada com la puga possehir qual-sevol altre poble, y una galeria immensa de trobadors, pares de la poesia vulgar moderna y als quals son deutors de moltes de sas bellas lo enamorat Petrarca y hasta lo terrible Dante, mes rica que cap altre nació del mon, y en la que apareixen las sombras gigantes-cas dels dos últims Berenguers; de un Jaume lo batallador; de un Pere del punyalet, terror de las armadas del Cruel de Castilla; de un Joan, de un Martí, al costat de las venerables y famosas figuras de Guillem IX, compte de Aquitania, que sen aná fet un calavera y torná sant de las crusadas; de Vidal de Besalú á qui trastornaren lo seny los amors de la Penaultier, orgullosa castellana de Provença; de Cabestany mort á traició per los celos de un marit que doná á menjar son cor á la que creya adúltera; de Bertran de Born, lo geni de la discordia dels antichs seggles; lo qui sols ha cantat las guerras que encenia y al qual posá Dante en son infern portant son cap en sas mans en pena dels cors que havia separat y dels llassos que havia romput en la vida; de Ricart, cor de Lleó, lo crusat invencible que, com diu un antich cronista, sortia sempre de la batalla ab la corassa herissada de fletxas com una taronja de agullas: dels Berguedans, dels Mallols y Jordis, y de Ausias March, en fi, lo Petrarca Valenciá, que com éll se enamoró en una iglesia, y tingué que plorar com éll la mort de sa estimada. ¿Y deixarém de estudiar las famosas obras de tants mestres del gay saber per no darnos la llaugera molestia de apendrer la llengua que beguerem ab la llet de nostras mares, que tartamudejarem quant petits, y que deuriam conservar com un joyell preciós, quant no per altra cosa, per la importancia de que gosá en altres épocas y per lo molt que nos recorda? (VI-VII)

Un jove Josep Maria Quadrado, mallorquí d'origen, en va fer cas i no sols es va posar a estudiar l'obra marquià, sinó també el *Llibre dels fets* de Jaume I (1850) i altres autors clàssics. L'estudi de Quadrado (Ensenyat 77-90) sobre March es va publicar a la *Revista de Madrid*, volum de 1841, i la seva lectura ens sorprèn per la ingenuïtat i l'entusiasme sobre el passat cultural espanyol, que exagera per tal de demanar als intel·lectuals que se'n facin ressò i es deixin de modes externes:

... nuestros desvelos y estudios más útiles y exactos, cuanto más concretados a un círculo fijo y conocido, y nuestras producciones más interesantes por su espontaneidad, serían a un tiempo mismo un desahogo de nuestros sentimientos por el suelo natal un homenaje a nuestros abuelos, cuyas glorias y carácter perpetuaríamos, y un tributo no menos debido a nuestra patria común que los frutos y riquezas que según su población le rinde cada provincia. (513)

Per a Quadrado la poesia d'Ausiàs March és fins a un cert punt entenedora, no manifesta mai l'obscuritat i la dificultat que la caracteritza:

Ausias es poeta siempre que se le entiende y cuando no, se siente que es nuestro pensamiento el que no tiene fuerzas para seguirle en su remonte y que su oscuridad, distinta de la que solo es recurso de la trivialidad o efecto de la impotencia, encierra verdaderamente altos conceptos. Pudiera compararsele a un ángel oscilando en su vuelo, si apareciera solo como un punto oscuro cuando se eleva por la atmósfera, siempre que se acerca bastante a la tierra se le ve hermosísimo por los brillantes colores de su ropaje y el armonioso batir de sus alas. (523)

Respecte al petrarquisme marquès, Quadrado matisa:

Petrarca considera el amor en sus efectos, Ausias en su esencia y origen; el uno distinguiéndolo con dificultad de su amada, solo le contempla encarnado en sus gentiles miembros, el otro fija en él sus ojos de águila sorprendiéndolo cara a cara, sin forma alguna en toda su abstracción; el nombre de Laura se halla en cada verso de su poeta, Ausias una vez sola nombra a Teresa y aun se ignora que fuera esta su dama si no viniera a apoyarlo la tradición. (524)

D'altra banda, els comentaris que fa d'algunes poesies són bastant encertats, sobretot de les poesies amoroses, que interpreta com una crida a l'amor etern, un amor que perviu a la mort del cos, un amor superior, tot i que de vegades cansa el poeta quan contempla la natura satisfeta (Quadrado 527-528) i ell no troba semblant en el seu voler. D'ací els monòlegs de queixa contra l'amor que fan suposar que els versos de March només fan creure que la seua passió no tenia altre incentiu. Ara bé, Quadrado recorda que hi ha una dama davant la qual es mostra tímid i gelós amb la necessitat de celar el seu amor, i ho il·lustra amb fragments de les poesies.

A Manuel Milà i Fontanals devem la primera història de la literatura catalana antiga. El 1865 escriu, i guanya el premi als Jocs Florals d'aquell any, una *Ressenya històrica y crítica dels antics poetes catalans*. Aquesta obra es va publicar el 1910 conjuntament amb un *Assaig de literatura catalana antiga* de F. R. Cambouliu, que, remetent a Sismondi, fa un elogi breu de la seua poesia, si bé prefereix dedicar espai a obres més desconegudes com el *Conhort* de Ferrer o a Jaume Gassull. Milà i Fontanals argumenta sobre la formació de March en els termes següents:

Se veu per ses obres que era molt afectat a tota mena d'estudis: aixís es que cita ab molta frecuencia los filosofos, en specials los antichs y los escocians [sic], té també coneixement de les fábules gentíliques, parla del poeta Ovidí y una ó dues vegades sembla que'n imita una altre dels clássichs. Fins se nota que havia estudiat la ciencia medicinal, cosa poch usada per cavallers ni poetes. Sobre tot era molt versat en les obres de Petrarca —per tal com coincideix en el tema de la ferida amorosa— y Dant y segurament en los dels poetes francesos, almenys en los romans d'assumpte bretó, en la d'algú dels antichs provenzals i en qualche libre de Castella.¹⁵ Emperò sos mestres més pròxims foren los de la propia terra majorment Jordi de Sant Jordi y'l seu mateix pare Pere March. (Milà, "Ressenya" 204)

Pel que fa a la interpretació dels Cants d'amor, Milà assenyala que Ausiàs March es desmarca de l'herència trobadoresca, contrasta la poesia dedicada a dona Teresa i la de Na Montbohí relacionant-les amb els dos amors de què parla a la poesia IV *Axi com cell qui desija vianda*, elegint, doncs, l'amor de Teresa, que creu que és la destinatària de la resta de poesies amoroses en què exalta la passió, o bé en parla amb amargor. No ens sembla una de les millors reflexions sobre March; Milà es limita a transcriure alguns versos, a insistir en el tema del plany amorós i en l'expressió dessenganyada i funesta que porta el poeta a cercar vida en el camí de la mort (exemple: poesia 13, *Colguen les gents*). Atribueix els cants de mort a la desaparició de Teresa, i després d'açò, March concentra la poesia en el conhort en la filosofia cristiana i en l'amor diví, tal com expressa en "son únic encara que preciós cant espiritual" (210).

Amador de los Ríos, també l'any 1865, ofereix una de les més completes i belles interpretacions dels Cants d'amor marquiàns. Ho podem llegir a la seua obra *Historia crítica de la literatura española*, vol. VI, en un apartat dedicat a la "Vida y obra del poeta" (489-526). Tal com era habitual en la lectura petrarquista de March, Amador va resseguir les poesies amoroses marquiànes, tant l'original com la traducció de Romaní, i va comparant-les amb les del *Canzoniere* petrarquesc, amb el qual troba punts comuns. No obstant això, ens interessa una reflexió general i encertada que encapçala els comentaris:

Mas se equivocaría grandemente quien, aun dándole como lo repetimos, título de petrarquista, pudiera imaginar sus imitaciones bajo la ley de servil copia de formas de expresión y pensamientos, mostrándose en esto tan cabal el juicio de nuestro poeta y tan atinadamente dueño de sí mismo, que antes parecen sus expresiones manifestación natural de conceptos, engendrados por fuerza propia de su fantasía, que sobrepuesto matiz, ofrecido a la mente por el recuerdo de obras ajenas.

En todas las suyas muestra en efecto Ausias March cierta originalidad que arrebata, unida a una templanza y sobriedad de estilo, que se avien mal con el carácter de la generalidad de los imitadores. Con todo, parece en comunidad de pensamiento con Petrarca en frecuentes lugares de sus obras, mas no tantos ciertamente que pudieran quedar oscurecidos sus merecimientos ni por el exceso de los mismos, ni por ventajas que los enaltezcan en demasía sobre aquellos, que con especialidad le pertenecen.

... entregado Petrarca al cultivo de la poesía en todas las relaciones de su manifestación histórica, su pensamiento se manifiesta con variedad, dirigiendo alternativamente versos a Laura, a Cola da Rienzo, a los grandes de Italia, a la Fama y a los sucesos contemporáneos. Laura es un motivo general pero no el único de su poesía que se mueve,

según el mundo de relacion en que se inspira su pensamiento. En Ausias no sólo prepondera el sentimiento subjetivo de la pasión amorosa, sino que absorbe la universalidad de las relaciones, encerrándose el poeta en una consideración psicológica, que abraza las luchas de un corazón enamorado, viviendo sólo de su pasión en cierta especie de contemplación mística. El amante de doña Teresa Bou se considera sólo espíritu, adorando más que la hermosura de su dama la perfección de su ánimo y la alteza de su entendimiento, con apariencias de aborrecerla en los momentos en que le parece menos casta, o se imagina que puede complacerse de otra cosa que de purísimo amor. Falta del matiz externo en gran parte de la poesía de nuestro poeta, carece también de lozanos arreos y esplendorosa gallardía y a semejanza de la poesía romántica de nuestro tiempo, muéstrase alternativamente ya agitada de vehementes deseos por encontrar un espíritu amigo que responda al eco de aspiraciones ideales, ya herida de cierta frialdad filosófica, que decae con facilidad en lo prosaico. (Amador 494-495)

Rubió i Ors publicà el 1882 un assaig titulat *Ausias March y su época*, en el qual no sols comenta l'obra poètica, sinó que també contextualitza la figura del valencià, fent-lo hereu de l'antiga tradició trobadoresca, si bé creu que l'autèntica poesia catalana es va desenvolupar en el segle XIV amb el regnat de Pere el Cerimoniós. Comença amb una reflexió sobre la incertesa del nom *llemosí* (Rubió i Ors, *Ausias March* 14) i, a continuació, Rubió repassa els poetes anteriors a March, mossèn Jordi de Sant Jordi, Lluís de Vila-rasa, Andreu Febrer, Llorenç Mallol i Pere i Jaume March. Rubió acompanya les seues paraules d'un clar fervor unitarista i critica aquells —Torres Amat, per exemple— qui pretenen diferenciar entre una escola poètica catalana i una altra de valenciana: “por lo que creemos que la historia de una literatura, cuando en ella no reinan más que un solo gusto, una misma lengua e idéntico carácter, no debe fraccionarse en tantos capítulos como son las comarcas o ciudades donde florecieron grupos más o menos numerosos de escritores” (21).

Després d'una breu referència a poetes coetanis de March i d'introduir unes notes biogràfiques, en les quals destaca la proximitat del poeta amb el príncep de Viana, Rubió comenta l'obra de March d'acord amb la divisió que havien popularitzat les edicions: cants d'amor, de mort, morals i espiritual; destaca la dificultat dels conceptes tractats, el domini —i lluita— entre passió i raó, les subtilitats que li revela l'amor, l'anàlisi dels propis afectes i les exageracions que semblen eixir d'una ment malaltissa. Tal com era habitual en la crítica d'aleshores, March es comparava amb Petrarca: representen les paraules de Quadrado, Rubió observa les diferències entre ambdues concepcions amoroses: “el amor de Petrarca, aunque puro, parece detenerse en las cualidades exteriores de su amada, tal es el placer que halla en describirlas, mientras que el de Ausias solo aspira a la voluntad ... y exclamation, en suma, ponderando acaso con exceso la pureza de su amor” (44). Altres temes que tracta l'autor en relació amb la poesia marquiana són la sobrevaloració del propi Ausiàs com l'únic que coneix els secrets de l'amor, el turment que això li suposa, la solitud i la tristesa que converteixen les seues poesies en monòlegs d'extrema amargor. Rubió té el mèrit de comentar també les poesies de mort, de les quals anota detalls encertats com ara la no-importància

del cos, el destí de l'ànima, l'estima eterna i les semblances que li suggereix l'amor de Dant per Beatrice (55-60). Pel que fa als cants morals, destaca la corrupció de costums i la reflexió sobre la mort, i finalment renuncia a comentar el Cant espiritual i acaba l'assaig amb un apartat dedicat als successors de March.

Antoni Rubió i Lluch escriu el 1889 un assaig sobre el classicisme en la literatura catalana i, tot i que pretén demostrar les petjades clàssiques en la lírica de March, al·ludeix al poeta valencià com a metafísic i místic, tal com reproduïm a continuació (és tota una pregunta retòrica!):

¿Quién no conoce a Ausiàs March, el metafísico, el psicólogo, el místico del amor, la gloria más grande de nuestra lírica, originalísimo entre los más originales poetas de los siglos, de característica e inolvidable fisonomía, grave pensador como el Dante, pero sin su simbolismo y aun más que él reconcentrado, como el Petrarca, enamorado y embebido con tenacidad infatigable en una sola pasión y en una contemplación sola, mas sin regalados aromas, sin centelleo de estrellas, sin auras cariñosas, sin múltiples colores, sin imagen exterior que le distraiga, como Leopardó, cantor melancólico del Amor y de la Muerte, pero con sentido cristiano y eternas esperanzas, ni cómo hablar sin respetuoso temor de aquellos solemnes cantos tempestuosos, llenos de pasión y de encendido afecto, de soledades y de sombrías tristezas, de desdenes y tardíos arrepentimientos, donde el alma es un vasto desierto, agostado por los engaños y por el helado soplo de la muerte; donde la persona amada se convierte en un como símbolo abstracto del amor, a quien se contempla sin los ojos de la carne, sin cuerpo, sin hermosura terrena y con el mismo respeto con que el creyente entra en el santuario y donde el poeta despidе gemidos de ascética tristeza o discurre con avidez escolástica, o se recrea en platónicas reminiscencias o pinta las vanidades de la vida ya sus tormentas con crudo realismo, que se ceba con singular complacencia en la expresión más seca, más áspera y prosaica, con tal de que sea la más sincera y exacta? (Rubió i Lluch 34)

Menéndez Pelayo no podia ser aliè a la interpretació marquiana i, tot i que hi dedica notes breus, se'n fa ressò en tres de les seues obres: *Historia de las ideas estéticas de España* (1883-1889), però sobretot en *Ensayos de crítica filosófica* (1892) i en *Antología de los poetas líricos castellanos* (1890-1908). La visió que dóna de March és més aviat filosòfica, en primer lloc negant el suposat platonisme marquian en el seu amor metafísic i abstracte: "el fondo de su psicología tiene más de escolástico que de platónico y lo mismo ha de decirse de la poesía simbólica y intelectual de sus únicos maestros, los líricos del primer Renacimiento italiano" (Menéndez y Pelayo, *Ensayos* 91). Respecte a la reflexió poètica, aprofita l'estudi de Boscà per a indicar que va ser imitador, no tant de Petrarca com de March: "Ausias¹⁶ es tan poderoso en la parte intelectual y afectiva como escaso de imaginación pintoresca, lo cual impide calificarle de poeta completo" (Menéndez y Pelayo, *Antología* 290), afirmació que extrau de Milà i Fontanals. Destaca la interiorització marquiana, les no-al·lusions al món exterior, el descens a l'abisme de l'ànima, cruel i obscura. No descriu la bellesa de la dama, només l'anomena una vegada; ella li inspira l'amor ardent i humà, però ell és l'únic que ha rebut la sageta d'or, aquella que el déu d'amor envia als privilegiats. Conclou així:

El erotismo de Ausías March es de especie tan sutil, tan mística y etérea, aunque aplicado al amor profano, que al paso que nada dice a los sentidos y deja vacía de formas y colores la fantasía, ahíncase y penetra hondamente en la disección del alma enamorada como si el poeta se deleitase con amarga fruición en arrancarse, ensangrentados, pedazos de su propia carne. Dos elementos, a primera vista inconciliables, están fundidos de extraña manera en los versos de Ausías y contribuyen a su áspera y selvática originalidad, uno es el puro intelectualismo doctrinal y austero, el otro es la pasión reconcentrada, enérgica y fúnebre, que preludia los más desesperados acentos de la musa romántica. (Menéndez y Pelayo, *Antología* 291)

Finalment, cloem el nostre recorregut amb Josep Torras i Bages. Gran coineixedor de l'escolasticisme i de l'obra de Tomàs d'Aquino, es proposa interpretar March des de la perspectiva filosòfica, tot destacant que, de les dues grans passions a què es redueix la filosofia, la concupiscible i la irascible es troben en la reflexió sobre l'amor que fa March, creant així una lluita entre l'apetit i la consecució del bé. Amb aquests elements filosòfics, Torras i Bages fa per primera vegada el 1892, en la seua obra *La tradició catalana*,¹⁷ un estudi intrínsec del pensament marquià, il·lustrat amb diferents poesies. El recorregut pels Cants d'amor es fa amb una anàlisi de la passió que parteix del coneixement i participa de la seua naturalesa. Si l'amor naix del coneixement sensitiu, queda limitat, ja que els sentits no tenen tota la capacitat per a fruit de l'amor, capacitat que sí que té la intel·ligència, amb la qual s'arriba a la *summa* felicitat. A continuació reflexiona sobre la passió que es perd en la inconsciència en l'enamorat, que no el deixa lliure, la qual cosa fa que l'enteniment s'esforci més en la consecució del bé suprem. Pel que fa als Cants morals, copien els passos principals de la vera teoria escolàstica de la naturalesa de la Virtut i del Bé (Torras i Bages 321). Les reflexions de l'autor es clouen d'aquesta manera:

L'Ausiàs es proposa cantar la part apetitiva de l'home, i el conjunt de sos cants forma un tot animat per un sol esperit i amb vera correspondència de les parts. Les passions o sentiments són com el vehicle de la humana voluntat, per això formen la base de tota la poesia de l'Ausiàs els Cants d'Amor i els Cants de Mort; els sentiments són el preàmbul de la voluntat racional: arriben a conforndre's amb ella; la influyesen tant que sovint li donen forma, la constitueixen en hàbits determinats, i segons són aquests tal és l'home. Els cants morals són el cant de la justícia natural en el regne intern de l'home, l'ordre espiritual en la nostra consciència; emperò el cristià poeta i finísim filòsof coneix evidentment que l'home en l'esfera natural és incomplet i insuficient, i aleshores en el cant espiritual enllaça la voluntat humana amb la gràcia divina, la qual auxiliant aquella, per la interna moció del Creador, la purifica i adreça fent-la mereixedora de la consecució de son fi sobrenatural. La gràcia és la voluntat el que la fa a l'enteniment: ambdues són necessàries per a complementar les facultats de l'home viador en son estat actual; per això el catòlic poeta en cantar la voluntat no podia deixar de cantar la gràcia. (329)

La crítica ausiasmarquiana del segle XIX està sotmesa, doncs, a la consideració petrarquesca del poeta valencià, tot i que la majoria dels estudiosos adverteixen la introspecció filosòfica en l'obra del valencià i la valoren en major o menor mesura. Gràcies a noms com Rubió i Ors, Amador de los Ríos, Milà i

Fontanals, Menéndez Pelayo, Torras i Bages i altres més llunyans com Quadra-do o Tastu, la crítica marquiàna troba un punt de partida sòlid que es concretarà en l'edició de Pagès de 1912 i els estudis posteriors. La figura de March no sempre havia estat del tot identificada amb el poeta valencià del segle xv; ara bé, una vegada aclarits els orígens familiars i desfet el malentès que situava March i Jordi de Sant Jordi en l'època de Jaume I, gràcies a la tasca de documentació dels bibliògrafs del XVIII, sobretot de Ximeno, interessa l'estudi de les característiques poètiques. Dins d'un ambient de clara renaixença cultural, March és vist alhora com la fita de la lírica occitanocatalana, com el clàssic de ressò petrarquesc que va influir en la lírica castellana del Segle d'Or, però també com un poeta peculiar, introspectiu, amb un discurs amorós que s'allunyava de la lírica trobadoresca i que el feia particularíssim en la seua intimitat, pel dramatisme, per l'aguda i dolorosa experiència amorosa que hi tractava.

LLÚCIA MARTÍN
UNIVERSITAT D'ALACANT

REFERÈNCIES

- AMADOR DE LOS RÍOS, José. *Historia crítica de la literatura española* VI. Madrid: Imprenta á cargo de José Fernández Cancela, 1865.
- ARCHER, Robert. "Un Ausiàs March del segle xvi". *Lo Cor salvatge: indagacions sobre Ausiàs March*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2009. 149-158.
- BOVER, August. "Innovació i tradició en la poesia catalana del segle xvi". *Catalan Review* II: I (1987): 41-68.
- CAMBOULIU, F. R. "Assaig de literatura catalana antiga". *Història de la literatura catalana antiga. Aplech d'estudis per la seua formació*. Barcelona: Arthur Suàrez Estamper, 1910.
- CAMPABADAL, Mireia. *El pensament i l'activitat literària del Setcents català I: Ideologia il·lustrada i renovació cultural*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004.
- CARRERES DE CALATAYUD, Francesc de. *Las obras de Ausiàs March traducidas por Jorge de Montemayor*. Madrid, 1947.
- CASTAÑEDA, Vicente. "Cartas familiares y eruditas del padre Luis Galiana, dominico, a don Gregorio Mayans y Siscar, con las respuestas de éste". *Boletín de la Real Academia de la Historia* 83 (1923): 149-233.
- COLÓN, Germà. "El nom de fonts del poeta Ausiàs March". *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 46 (1970): 161-214. [Reeditat a: *La llengua catalana en els seus textos* II. Barcelona: Curial, 1978. 53-110]
- CORONEL, Marco A. *L'Ausiàs March llatí de l'humanista Vicent Mariner*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1997 (Arxius i Documents 21).

- DURAN, Eulàlia. “Defensa de la pròpia tradició davant d’Itàlia al segle XVI”. *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura* 3, Ed. A. Ferrando i A. G. Hauf. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1991. 241-265.
- . “La valoració renaixentista d’Ausiàs March”. *Estudis sobre cultura catalana del Renaixement*. València: Tres i Quatre, 2004. 573-591.
- ENSENYAT, Gabriel. “Els primers estudis sobre Ausiàs March: Josep Maria Quadrado”. *Canelobre. Revista de l’Institut de Cultura Juan Gil-Albert* 39-40 (1998-1999): 77-90.
- ESCARTÍ, Vicent J. “Nota sobre l’interès per Ausiàs March al segle XVI”. *Ausiàs March: textos i contextos*. Ed. Rafael Alemany. Alacant i Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Departament de Filologia Catalana de la Universitat d’Alacant i Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1997. 155-172. (Biblioteca Sanchis Guarner 37).
- . “Encara sobre València i Ausiàs March al segle XVI”. *Ausiàs March i el món cultural del segle XV*. Ed. Rafael Alemany. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 1999. 173-197. (Symposia Philologica 1).
- . “Les edicions cinccentistes d’Ausiàs March. La via d’accés a Castella”. *La poesia d’Ausiàs March i el seu temps*. Ed. Ricardo Bellveser. València: Institució Alfons el Magnànim, 2010. 285-310.
- FUSTER, Joan. “Lectures d’Ausiàs Marc en la València del segle XVI”. *Llibres i problemes del Renaixement*. València i Barcelona: Institut de Filologia Valenciana i Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1989. 65-100.
- GARCIA SEMPERE, Marinela. “Més sobre Ausiàs March al segle XVI castellà”. *Ausiàs March: textos i contextos*. Ed. Rafael Alemany. Alacant i Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Departament de Filologia Catalana de la Universitat d’Alacant i Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1997. 173-190. (Biblioteca Sanchis Guarner 37).
- LAPESA, Rafael. *La trayectoria poética de Garcilaso*. Madrid: Revista de Occidente, 1948.
- LÓPEZ CASAS, Mercè. “¿Quevedo, traductor de March?”. *Iberia Cantat. Estudios sobre poesía hispánica medieval*. Ed. Juan Casas Rigall i Eva M. Díaz Martínez. Santiago de Compostella: Universidade de Santiago de Compostela, 2002. 555-589.
- . “La recepció d’Ausiàs March al segle XVI: l’edició de Romaní (1539)”. *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 34 (2003): 79-110.
- . “La recepció d’Ausiàs March al segle XVI: l’edició de la traducció castellana de Romaní (Sevilla, 1553)”. *Actes del X Congrés de l’Associació Hispànica de Literatura Medieval* 2. Ed. Rafael Alemany. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2005. 979-992. (Symposia Philologica 11).
- MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino. “Primeras manifestaciones del platonismo erótico: Ausiàs March”. *Historia de las ideas estéticas en España* 1: *Hasta finales del siglo XV*. Madrid: Imprenta de A. Pérez Dubrull, 1883-1889. 432-441. (Escritores Castellanos: Críticos 8).

- *Antología de poetas líricos castellanos desde la formación del idioma hasta nuestros días*. Madrid: Perlada Páez, 1890-1908. 289-305.
- *Ensayos de crítica filosófica*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, 1892.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel. “Resseña històrica y crítica dels antics poetes catalans”. *Jochs Florals de Barcelona*. Barcelona, 1865. Reeditat a: *Història de la literatura catalana antiga. Aplech d’estudis per la seua formació*. Barcelona: Arthur Suàrez Estamper, 1910. 163-277.
- MIRALLES, Eulàlia i Pep VALSALOBRE. “From Lluís Joan Vileta to Joan Pujol: Latin and Vernacular Poetry on the Battle of Lepanto in Catalonia”. *Humanism and Christian Letters in Early-Modern Iberia (1480-1630)*. Ed. Barry Taylor i Alejandro Coroleu. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010. 159-172.
- MOLAS, Joaquim. “Francisc Calça: Poemes”. *Els Marges* 14 (1978): 77-95.
- PAGÈS, Amadeu. “Notice sur la vie et les travaux de Joseph Tastu”. *Revue des Langues Romanes* 32 (1888): 57-144.
- *Les obres d’Ausiàs March*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 1912. Edició facsímil: València: Consell Valencià de Cultura, 1991, 1995².
- PRAT, Enric i Pep VILA. “La traducció dels Contrabanders de Josep Tastu i la seva recepció contemporània”. *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* 48 (= *Miscel·lània Joan Veny* 4). Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2004. 209-255.
- QUADRADO, José. “Ausiàs March”. *Revista de Madrid*, tercera sèrie, tom 1 (1841): 509-532.
- *Historia de la conquista de Mallorca: crónicas inéditas de Marsili y de Desclot en su testo lemosin; vertida la primera al castellano y adicionada con notas y documentos*. Palma, 1850.
- RIQUER, Martí de. *Traducciones castellanas de Ausiàs March en la Edad de Oro*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1946.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *El Renacimiento clásico en la literatura catalana. Discurso leído en su solemne recepción en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona el día 17 de junio de 1889*. Barcelona: Imprenta de Jaime Jesús Roviralta, 1889.
- RUBIÓ I ORS, Joaquim. *Lo Gayter del Llobregat*. Barcelona: Estampa de Josep Rubio, 1841.
- *Ausias March y su época*. Barcelona: Imprenta de la Viuda e Hijos de I. Subirana, 1882.
- SANSONE, Giuseppe. “Ausias/Ausiàs e la metrica”. *Annali Istituto Universitario Orientale di Napoli. Sezione Romanza* 34: 1 (1992): 451-466.
- SERAFÍ, Pere. *Poesies catalanes*. Ed. Josep Romeu i Figueras. Barcelona: Barcino, 2001.
- TORRAS I BAGES, Josep. “El poeta Ausiàs March”. *La tradició catalana*. Barcelona, 1892. [Reeditat a: *La tradició catalana*. Barcelona: Edicions 62 i La Caixa, 1981. 305-330]
- TORRES I AMAT, Félix. *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de*

los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña. Barcelona: Imprenta de J. Verdager, 1836.

- VALSALOBRE, Pep. "Joan Pujol: una lectura contrareformista d'Ausiàs Marc". *Estudi General* 14 (1994): 105-135.
- . "Dévotion pour Ausiàs Marc au xvie siècle hispanique: Vision de la Catalogne". *Regards sur le passé dans l'Europe des xvie-xviie siècles. Actes du Colloque organisé par l'Université de Nancy II (14 au 16 décembre 1995)*. Ed. Francine Wild. Berna: Peter Lang, 1997. 73-86.
- . "Llocs, formes i textos de la protohistòria literària catalana. Segles xv-xviii: Del marquès de Santillana a Nicolás Antonio (1676)". *Estudi General* 22 [= *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats* 2] (2002): 309-352.
- . "La poesia catalana del Cinccents: a la recerca d'una veu pròpia". *Revista de Catalunya* 210, (2005): 79-111.
- . "Història d'una superxeria: el cas Jordi de Sant Jordi". *El (re)descobrimient de l'edat moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de Barcelona, 2007. 297-335. (Biblioteca Abat Oliba 275).
- VILA, Pep. "Lletres creuades entre Fèlix Torres Amat i Josep Tastú (1832-1838)". *Revista de Catalunya* 123 (novembre 1997): 104-143.
- XIMENO, Vicente. *Escritores del Reyno de Valencia: chronologicamente ordenados desde el año MCCXXXVIII de la christiana conquista de la misma ciudad hasta el de MDCCXLVII I*, València: Joseph Estevan Dolz, 1747.
- . *Escritores del Reyno de Valencia: chronologicamente ordenados desde el año MCCXXXVIII de la christiana conquista de la misma ciudad hasta el de MDC-CXLVII II*, València: Joseph Estevan Dolz, 1749.

NOTES

¹ Aquest treball s'emmarca en els projectes d'investigació FFI2008-00826 i FFI2010-21453-C02-01, finançats pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

² Ens referim a l'edició i traducció de Romaní: *Las obras del famosísimo filósofo y poeta Mosén Osias Marco, cavallero valenciano de nación catalán, traduzidas por don Baltasar de Romaní y divididas en quatro Cánticas: es a saber: Cántica de amor, Cántica moral, Cántica de Muerte y Cántica spiritual. Dirigidas al excelentísimo señor duque de Calabria*, València, Juan Navarro. Aquest text es va reeditar el 1553 sense les poesies originals: *Las obras del famosísimo filósofo y poeta mossén Osias Marco, cavallero valenciano de nación catalán, traduzidos por don Baltasar de Romaní, divididas en quatro cánticas, es a saber, Cántica de Amor, Cántica Moral, Cántica de Muerte y Cántica Spiritual, dirigidas al excelentísimo señor el duque de Calabria*, Sevilla, Juan Canalla.

³ La traducció de 1560 és: *Primera parte de las obras del excellentísimo poeta y filósofo mossén Ausiàs March cavallero valenciano, traduzidas de lengua lemosina en castellano por Jorge de Montemayor y dirigidas al muy magnífico señor mossén Simon Ros* (València, Joan Mey). El 1562 es publica *Las obras del excelentísimo poeta mossén Ausiàs March, cavallero valenciano, traduzidas de lengua lemosina en castellano por*

Jorge de Montemayor, dirigidas al ilustríssimo señor don Juan Ximenes de Urrea, conde de Aranda, vizconde de Vioia, Saragossa, Vda. de Bartolomé de Nájera. Finalment, el 1579 apareix: Las obras del excelentíssimo poeta Ausias March, cavallero valenciano, traduzidas de lengua lemosina en castellano por el excelente poeta Jorge de Montemayor, agora de nuevo corregido y emendado en esta segunda impresión, Madrid, F. Sánchez.

⁴ En la introducció a l'edició de Pere Serafí, Josep Romeu i Figueras fa esment de la influència que la poesia de March, sense la rotunditat del valencià, exercí sobre Pere Serafí, que, a més, en el discurs amorós de la seua obra parla d'un amor "bestial" al costat d'un altre gentil o "ben voler" (Serafí 31-32). Pere Serafí considera March un clàssic al costat de Petrarca; obres com *Càntic d'amors* i la mateixa disposició del cançoner de Serafí recorden la divisió que havien fet els editors cincentistes i els traductors en *Cànica d'amors* i *Cànica morals*. La devoció de Serafí per l'obra de March i les intertextualitats que en trobem han estat descrites i comentades (Valsalobre, "Dévotion" 73-86).

⁵ En aquesta edició de 1560, Calça inclou una poesia en llatí i un sonet en català en lloança a la figura de March. Reproduïm els tercets: "Per quant aquest nostre excellent poeta/ fon tant sabent i tant subtil d'ingeni,/ y tan pregon entra dindre las cosas/ que ningú hi ha quen sa lectura es meta/ que nol judich hom biscai o hermeni/ nol entenen trobant hi cent mil rosas" (Molas 87).

⁶ El 1573 es publica l'edició del poema èpic de Joan Pujol conegut com a *Lepant* (Barcelona, en casa de l'impressor Pere Malo). L'edició conté, a més, el poema narratiu *Visió en somni*, una sèrie de poesies i cartes i les tres glosses esmentades de les composicions marquianes 39, 74 i 49. Les glosses del Cant Espiritual es troben al ms. 4495 de la Biblioteca Mazarine de París. Tal com ens indica Valsalobre, la *Visió en somni* parla de March, però "no ens comenta cap aspecte de l'obra de Marc, ni ens aporta la més mínima clarícia de quina devia ser la interpretació que volia imposar Vileta, perquè el seu poema té un únic objectiu, i aquest no pivota al voltant de Marc sinó al voltant de Vileta. Ell vol contribuir a la campanya del teòleg Barcelona mitjançant un panegíric incontestable de la seua categoria intel·lectual i de la seua tasca" (Valsalobre, "Joan Pujol" 112). La tasca de Vileta era la interpretació ortodoxa de la doctrina sorgida de Trento. Hem consultat la versió electrònica d'aquest treball allotjada en la URL de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, que presenta una paginació diferent, tot i que hem respectat l'original.

⁷ Amador de los Ríos (495): "...en Ausiàs March nada perturba el exclusivo dominio del pensamiento. No de otra suerte se concibe como su obra pudo ser considerada preferentemente libro filosófico y cómo el célebre Honorato Juan, maestro del príncipe don Carlos, hijo de Felipe II, creyó completar la educación de su ilustre alumno leyéndole y comentándole las poesías de Ausiàs March".

⁸ La traducció llatina de Mariner es conserva en el ms. 9801 de la Biblioteca Nacional de Madrid, estudiada i editada per Coronel.

⁹ En les seues *Memorias para la historia de la poesia y poetas españoles de 1775*, assenyala que un exemplar de l'edició de March de 1539, conservat aleshores a la biblioteca del monestir de San Martín, pertanyia a Quevedo (López-Casas, "Quevedo" 555).

¹⁰ Pagès localitza a la Biblioteca Nacional de Madrid un manuscrit, el 1131, que conté una traducció incompleta de les poesies de March, però no arriba a identificar-la amb la traducció d'Arano-Oñate per manca de dades.

¹¹ També esmenta Amador de los Ríos, que en la biblioteca dels ducs de Medinaceli va examinar un còdex del segle xv.

¹² En les cartes que s'intercanvien el pare Lluís Galiana i Gregori Maians, el segon fa referència al manuscrit únic de la traducció de les poesies marquianes de Narciso de

Arano y Oñate, motiu d'orgull per a l'erudit d'Oliva (Castañeda 229). Al seu torn, Lluís Galiana, en una carta-dedicatòria al *Diccionari* de Carles Ros, també fa referència a la traducció d'Arano y Oñate (Campabadal 204).

¹³ Entre els poetes esmentats al Cançoner A, a més de March, Puiggarí fa al·lusió a Jordi de Sant Jordi, que creu que va escriure cent anys abans de Petrarca, ja que era comú en el segle XVI confondre Jordi de Sant Jordi i fins i tot March com a autors de l'època de Jaume I (Valsalobre, "Historia d'una superxeria" 297-335). L'errada continua en autors com López de Hoyos —mestre de Cervantes—, en Saavedra Fajardo i encara en l'obra d'Amador de los Ríos (VI 493), tot i que Ximeno situa amb precisió la pàtria i la cronologia del nostre autor.

¹⁴ Les cartes editades per Pep Vila es refereixen concretament als contactes personals entre Josep Tastu i el bisbe d'Astorga, en els quals es deixen entreveure problemes religiosos i polítics de l'època que tenen una conseqüència cultural i ens informen de la situació lingüística en un ambient de pre-Renaixença en el qual també es fa referència a les obres d'altres intel·lectuals, amics comuns dels dos interlocutors. Tastu i Torres i Amat mantenen una comunicació cultural fluida: o bé Tastu demana informació a Torres sobre diferents obres que li interessen o bé Torres reagra Tastu pels comentaris gramaticals i literaris que li va fent arribar. Generalment, la comunicació, la mantenen en castellà, excepte en una carta en català que el bisbe adreça a Tastu, fent-li saber que serà la darrera que escriu en la seua llengua materna, ja que el fet d'escriure en català li provoca "un amor al llenguatge" que només usará per a "parlar a solas ab mon Déu" (Vila 130).

¹⁵ L'erudit afegeix en nota que March també havia llegit la història del rei Roderic, en clara al·lusió a la tornada de la poesia 118: "Per lo garró que lo rey veu de *Caba / se mostr·Amor, que tot quant vol acaba*".

¹⁶ Tots els autors esmentats donen aquesta grafia (Colón 161-204; Sansone 451-466).

¹⁷ Llegim aquesta obra en l'edició de 1981 d'Edicions 62-La Caixa.